Sociale interacties en de economie van de misdaad

Het economische model van misdaad, gebaseerd op de rationele crimineel, impliceert dat hogere straffen leiden tot minder criminaliteit. De empirische literatuur geeft echter geen robuust bewijs voor dit verband. Moderne speltheoretische modellen van de sociale interacties rondom criminaliteit impliceren een complexere relatie tussen straf en criminaliteit.

Economen laten zich vaak voorstaan op de algemene geldigheid van hun modellen. In zijn veel aangehaalde artikel over de economische theorie van criminaliteit zegt Gary Becker: *"[A] useful theory of criminal behavior can dispense with special theories of anomie, psychological inadequacies, or inheritance of special traits and simply extend the economist's usual analysis of choice"* (1968, p.170).

De economische theorie van criminaliteit stelt dat de crimineel een rationele afweging maakt tussen de verwachte kosten en baten van het plegen van een misdrijf. De verwachte kosten bestaan uit de straf vermenigvuldigd met de kans om opgepakt en veroordeeld te worden. Dit leidt tot de afschrikkingshypothese: als de straf of de pakkans omhoog gaat, zal het aantal misdrijven afnemen.

Bewijs voor de afschrikkingshypothese

De afschrikkingshypothese is intuïtief, maar in de empirische literatuur is er geen consensus dat zij ook waar is. Op basis van een overzicht van voornamelijk econometrische studies concluderen de Amerikaanse economen Levitt en Miles dat "afschrikking een substantiële maar incomplete rol speelt in de verklaring van crimineel gedrag" (2007, p. 457). Inderdaad zijn er overtuigende studies die laten zien dat afschrikking werkt, hoewel de grootte van het gevonden effect nogal uiteen loopt. Zo toont Vujic (2009) bijvoorbeeld aan dat straffen een negatief effect hebben op criminaliteit, hoewel onderwijs- en arbeidsmarktvariabelen belangrijker zijn. Een voorbeeld van een succesverhaal is de enorme daling van de criminaliteit in New York in de jaren negentig. Dit wordt door sommige criminologen toegeschreven aan het zerotolerance-beleid van burgemeester Giuliani: het streng optreden van de autoriteiten tegen elke, kleine, vorm van strafbaar gedrag.

Op basis van een ander literatuuroverzicht concluderen de politicologen Robinson en Darley (2004) echter dat er geen bewijs is voor een robuust effect van straffen. Zij geven voorbeelden van evenzeer goed opgezette studies die geen resultaat vinden van hogere straffen. In hun overzicht van econometrische studies naar het effect van de doodstraf concluderen ook Donohue *et al.* (2004) dat er ondanks intensief onderzoek geen robuust bewijs is voor een afschrikkingseffect. Straffen kunnen soms zelfs een negatief effect hebben. Hörisch en Strassmair (2008) voerden in het laboratorium een directe test uit van Beckers model. Mensen hadden de mogelijkheid om geld van anderen te stelen. De pakkans en de strafmaat werden in verschillende sessies gevarieerd. Wat bleek: de introductie van een straf had in eerste instantie een vergrotend effect op de hoeveelheid die gestolen werd. Pas als de verwachte straf erg hoog werd nam het stelen weer af.

Ook langetermijnstudies tonen geen duidelijke relatie tussen de hoogte van de straffen en de criminaliteit in een land. Dills *et al.* (2008) laten zien dat in de Verenigde Staten zowel de hoeveelheid politie, de hoeveelheid arrestaties, als de hoeveelheid opsluiting over tijd positief correleren met criminaliteit. Hoewel omgekeerde causaliteit een rol kan spelen is het niet duidelijk of dit ook inderdaad het geval is. Een ander voorbeeld is de ervaring in Finland, dat in de jaren zeventig een vier keer zo hoge gevangenenratio als de andere Scandinavische landen had. Om de kosten hiervan te bestrijden verminderde Finland de straffen op veel misdrijven, zonder dat dit leidde tot een toename van de criminaliteit, vergeleken bij de andere Scandinavische landen (Lappi-Seppälä, 2001).

Afschrikking in een sociale context

Robinson en Darley (2004) geven een aantal redenen voor het uitblijven van eenduidig bewijs voor de afschrikkingshypothese: criminelen zijn wellicht niet rationeel, mensen weten niet wat de hoogte van de straf of de pakkans is, en in de praktijk is het moeilijk om een hoog niveau van afschrikking te realiseren. Om deze redenen trekken sommige sociale wetenschappers de relevantie van de afschrikkingshypothese of zelfs het rationelekeuzemodel in twijfel (Tyler, 2008).

Een alternatieve aanpak is om de afschrikkingstheorie te moderniseren door de kosten en baten van criminaliteit te situeren in sociale interacties. Een relatief jonge literatuur op het grensgebied van economie, recht en sociologie modelleert deze interacties met behulp van de speltheorie (Van der Weele, 2009). Criminaliteit is in zulke modellen een onderdeel van een Nash-evenwicht, een stabiel gedragspatroon waarin iedereen een optimale actie kiest, gegeven het gedrag van de anderen.

JOËL VAN DER WEELE
Post-doctorale onderzoeker aan de Goethe Universität Frankfurt

Tabel 1

Netto baten van crimineel en niet-crimineel gedrag.

Omgeving / Individueel gedrag	Veel criminaliteit	Weinig criminaliteit
Crimineel	2–s	–s
Niet-crimineel	0	4

Het optimale gedrag in zo'n evenwicht hangt af van de verwachtingen die de spelers hebben van elkaars gedrag. Afhankelijk van het verwachtingspatroon hebben veel spellen meerdere evenwichten, die kunnen worden geïnterpreteerd als sociale normen. Normen zijn dus tot op zekere hoogte arbitrair. Een voorbeeld is het feit dat we in Nederland rechts rijden, terwijl men in Engeland links houdt.

De introductie van sociale interacties en normen geeft een andere kijk op overheidsbeleid. In plaats van geïsoleerde individuen, reguleert de overheid een spel met op elkaar reagerende spelers. Als de overheid straffen uitdeelt, verstoort zij daarmee het evenwicht tussen de spelers met soms onverwachte gevolgen, zoals de volgende voorbeelden laten zien.

Afschrikking en criminaliteitsnormen

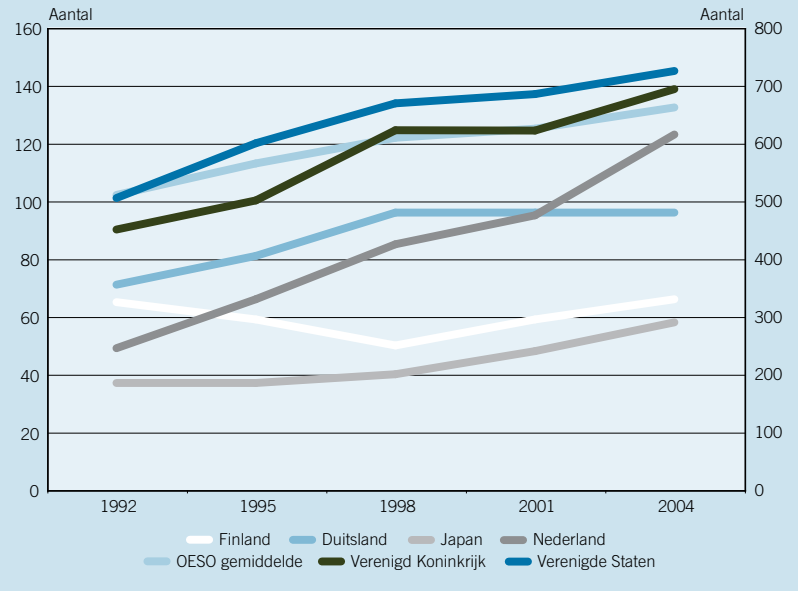
Glaeser *et al.* (1996) laten zien dat het doodslagpercentage in de Verenigde Staten in 1980 honderdvijftig keer hoger was dan in Japan. Tussen verschillende steden in New Jersey vonden de auteurs verschillen van een factor vierhonderd in de criminaliteitscijfers. Binnen New York hebben sommige wijken tienmaal meer criminaliteit dan andere.

De auteurs argumenteren dat dit het resultaat is van complementariteiten in crimineel gedrag. Er is inderdaad veel bewijs voor de stelling dat de aanwezigheid van criminelen in de directe omgeving op verschillende manieren bijdraagt tot lagere kosten voor criminaliteit, bijvoorbeeld doordat de onderlinge sociale controle tegen criminaliteit afneemt (Kahan, 2007). Dit betekent dat de netto baten van criminaliteit voor ieder individu de vorm hebben van een zogenaamd coördinatiespel, waarvan tabel 1 een simpel voorbeeld geeft.

Als we de straf s voor een moment negeren, heeft dit spel twee evenwichten, corresponderend met een norm van hoge en van lage criminaliteit. Stel dat de overheid in een evenwicht met veel criminaliteit een straf s voor crimineel gedrag invoert. Als de straf laag is zal een kleine verhoging geen effect sorteren. Pas als de straf hoog genoeg is ($s>2$) zal iedereen tegelijk besluiten van misdaad af te zien. Zo'n massale verandering wordt ook wel een *tipping point* genoemd. Het lijkt er sterk op dat de bovengenoemde daling in de criminaliteit in New York zo'n tipping point was.

Figuur 1

Aantal gevangenen per 100.000 inwoners (VS op rechterschaal).

Bron: OESO factbook

Als het systeem dichtbij een tipping point is, kunnen straffen kunnen dus een rol spelen in het kantelen van het evenwicht, maar in een gegeven evenwicht hebben straffen weinig effect. De analyse van Glaeser *et al.* (1996) toont inderdaad aan dat observeerbare omgevingsfactoren slechts dertig procent van de enorme verschillen in criminaliteit kunnen verklaren. De auteurs vinden bovendien geen enkele relatie tussen indicatoren voor afschrikking en de hoeveelheid misdaad.

Dur (2006) geeft een ander voorbeeld hoe sociale normen en straffen samengaan. In achterstandswijken is het vaak belangrijk om gezien te worden als sterk, autonoom en zelfverzekerd. Ben je zwak, dan zullen anderen je uitbuiten. De auteur modelleert een signaalspel waarin crimineel gedrag hogere kosten met zich meebrengt voor de zwakkeren dan voor de sterken. Hij laat zien dat er in dit spel evenwichten bestaan waarin de sterken crimineel gedrag als signaal gebruiken om zich van de zwakken te onderscheiden: hoe risicovoller het vergrijp, hoe sterker en zelfzekerder de dader moet zijn geweest. Het feit dat veel geweldsdelicten worden gepleegd in het bijzijn van getuigen (Silverman, 2004) ondersteunt deze redenering.

In zulke situaties is er dus een norm dat crimineel gedrag respect oplevert, en dit heeft consequenties voor beleid. In een evenwicht met een hiërarchie van signalen kan een zerotolerancebeleid een katalyserend effect hebben. Het aanpakken van lichte vergrijpen betekent dat de categorie daders die dat soort vergrijpen begaat, de semi-sterken, terugvalt op minder crimineel gedrag. Dat betekent dat de sterksten in de hiërarchie nu minder zware vergrijpen hoeven te plegen om zich te onderscheiden van de rest. Zo kunnen zwaardere straffen op kleine misdaden de grotere misdaden ontmoedigen. Dit is een mogelijke verklaring voor het succes van zerotolerancebeleid in New York in de jaren negentig.

In deze *signalling game* hebben sancties dus een positief effect, maar dit hangt af van de details van het spel. Kahan (1997) laat bijvoorbeeld zien dat als het doel van de crimineel is om zich te profileren als een risiconemer die niet bang is voor de autoriteiten, hogere straffen dit signaal juist kunnen versterken.

Afschrikking en marktinteracties

Er is een groeiende literatuur over het effect van afschrikking in een criminele marktstructuur. Afschrikking kan de evenwichten op de markt verstoren en dit kan leiden tot onverwachte effecten. Een voorbeeld hiervan is Mansour *et al.* (2006). Zij laten zien dat de straffen op bezit, gebruik en verkoop van drugs, alsmede de ingezette opsporingsmiddelen sinds de jaren tachtig sterk zijn gestegen onder de noemer van de *war on drugs*. De auteurs willen verklaren hoe het kan dat niettemin in deze periode het

drugsgebruik in de Verenigde Staten significant is toegenomen en de prijs van cocaïne en heroïne met een factor vijf naar beneden is gegaan.
Het uitgangspunt van hun analyse is dat veel drugs worden verkocht door bendes, dat wil zeggen georganiseerde misdaad. Deze bendes zijn verwikkeld in een concurrentieslag op de drugsmarkt.
De auteurs verdedigen de plausibele aanname dat grotere bendes het moeilijker hebben als er meer opsporingsmiddelen worden ingezet. Het gevolg van meer politie-inzet is dat bendes uiteenvallen of opsplitsen. Deze toename van producenten op de drugsmarkt leidt echter tot meer concurrentie, en daarmee tot hogere productie en lagere prijzen. De auteurs laten zien dat de productie kan stijgen, zelfs als de hogere politie-inzet zorgt voor meer arrestaties. In feite zorgt de politie dus voor een efficiënt mededingingsbeleid, maar in dit geval is een stijging van het consumentensurplus nu juist niet de bedoeling. De auteurs redeneren dat dit mechanisme precies de bovengenoemde feiten verklaart, nadat de jacht op de Colombiaanse Medellín- en Cali-drugskartels deze midden jaren negentig uiteen had doen vallen.

Afschrikkingsbeleid

De bovenstaande voorbeelden zijn slechts een greep uit de recente literatuur. Maar ze maken duidelijk dat het afschrikkingsmodel van Becker weinig voorspellende kracht heeft zonder verdere specificering van de sociale kosten en baten van criminaliteit. Desalniettemin heeft de afschrikkingshypothese wel invloed in de politiek. De socioloog David Garland beschrijft in zijn boek *The culture of control* (2001) de toegenomen populariteit bij zowel publiek als beleidsmakers van een simpele beckeriaanse conceptie van criminaliteit en van de afschrikkingshypothese.
Een dergelijk gebruik van het afschrikkingsmodel heeft grote gevolgen. Volgens een recent rapport van het Pew Center (2008) zit tegenwoordig meer dan één op de honderd volwassen Amerikanen in de gevangenis. Dit getal vertegenwoordigt een verzesvoudiging van het aantal gevangenen sinds de jaren zeventig, en is het resultaat van 36 jaar onafgebroken stijgingen in de gevangenispopulatie. Hoewel de percentages gevangenen op een veel lager niveau liggen dan in de Verenigde Staten, is in andere OESO landen een soortgelijke trend waar te nemen (figuur 1; OESO, 2007). In Nederland bijvoorbeeld is de gevangenispopulatie sinds 1985 verviervoudigd (Boone *et al.,* 2007), hoewel in de laatste jaren weer van een lichte daling sprake is.
De criminologen Blumstein en Beck (1999) hebben de trend in de Verenigde Staten geanalyseerd en onderschrijven de analyse van Garland. Zij concluderen dat de stijging niet verklaard kan worden door een stijging van het aantal misdaden. Met uitzondering van drugsgerelateerde opsluitingen, die voor een belangrijk deel veroorzaakt zijn door meer arrestaties, verklaart de toename van het aantal uitgedeelde gevangenisstraffen 42 procent van de groei van het aantal gevangenen en de toename van de strafmaat de overgebleven 58 procent. De auteurs associëren dit fenomeen met de retoriek van de harde aanpak.
De bovenstaande voorbeelden maken duidelijk dat deze retoriek zelfs binnen het rationelekeuzemodel ondergraven kan worden. Door het model uit te breiden met speltheoretische interacties tussen individuen sluiten economen beter aan bij de sociologische en criminologische benadering van criminaliteit. De vraag is dan niet simpelweg hoe overheidsprikkels op het individu inwerken, maar ook hoe ze het bestaande evenwicht tussen verschillende individuen verstoren en welk sociaal evenwicht ervoor in de plaats komt. Alleen op deze manier is het rationelekeuzemodel de nuttige theorie van crimineel gedrag die Becker op het oog had.

LITERATUUR

Becker, G. (1968) Crime and punishment: an economic approach. *Journal of Political Economy*, 76(2), 169–217.
Blumstein, A. en A. Beck (1999) Population growth in U.S. prisons, 1980–1996. In: Tonry, M. en J. Petersilia (red.) *Prisons: crime and justice – a review of research*, volume 26. Chicago: University of Chicago Press, 17–61.
Boone, M. en M. Moerings (2007) De cellenexplosie. *Justitiële verkenningen*, 33(4), 9–30.
Dills, A., J. Miron en G. Summers (2008) *What do economists know about crime?* Werkdocument nr 13759. Cambridge, Mass.: National Bureau of Economic Research.
Donohue, J. en J. Wolfers (2006) Uses and abuses of empirical evidence in the death penalty debate. *Stanford Law Review*, 58(791), 791–846.
Dur, R. (2006) Status-seeking in criminal subcultures and the double dividend of zero-tolerance. Werkdocument nr 1762. München: CESifo.
Garland, D. (2001) *The Culture of control. Crime and social order in contemporary society*. Oxford: Oxford University Press.
Glaeser, E., B. Sacerdote en J. Scheinkman (1996) Crime and social interactions. *Quarterly Journal of Economics*, 111(2), 507–548.
Hörisch, H. en C. Strassmair (2008) *An experimental test of the deterrence hypothesis*. Discussieartikel nr 2139. München: University of München.
Kahan... (2007) ????
Lappi-Seppälä, T. (2001) Sentencing and punishment in Finland: the decline of the repressive ideal. In: Tonry, M. en R. Frase (red.) *Punishment and penal systems in western countries*. New York: Oxford University Press.
Levitt, S. en T. Miles (2007) Empirical study of criminal punishment. In: Polinsky, A. en S. Shavell (red.) *The handbook of law and economics*. Amsterdam: Elsevier, 455–495.
Mansour, A., N. Marceau en S. Mongrain (2006) Gangs and crime deterrence. *Journal of Law, Economics and Organization*, 22(2), 315–339.
OESO (2007) *Factbook 2007*. Parijs: Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling.
Pew (2008) *One in 100: behind bars in the US 2008*. Washington: The Pew Center of the States.
Robinson, P. en J. Darley (2004) Does criminal law deter? A behavioral science investigation. *Oxford Journal of Legal Studies*, 24(2), 173–205.
Silverman, .. (2004) ???
Tyler, T. (2008) Psychology and institutional design. *Review of Law & Economics*, 4(3), 801–887.
Vujic, S. (2009) Promotie. *ESB*, 94(4571), 670.
Weele, J. van der (2009) *On sanctions and signals. How formal and informal mechanism produce compliance*. Proefschrift. Florence: European University Institute.